

ARGO

Hoe de CIA en Hollywood
samenwerkten in de spectaculairste
reddingsoperatie ooit

ANTONIO J. MENDEZ
in samenwerking met Matt Baglio

the house of books

Oorspronkelijke titel

Argo. How the CIA and Hollywood Pulled off the Most Audacious Rescue in History

Uitgave

Viking

Copyright © 2012 by Antonio Mendez & Matt Baglio

Copyright voor het Nederlandse taalgebied © 2012 by The House of Books, Vianen/Antwerpen

Vertaling

F.J.M. Reurs

Omslagontwerp

Studio Jan de Boer BNO, Amsterdam

Omslagillustratie

Arcangel Images/Nik Keevil

Opmaak binnenwerk

ZetSpiegel, Best

ISBN 978 90 443 3663 4

ISBN 978 90 443 3746 4 (e-book)

D/2012/8899/138

NUR 320

www.thehouseofbooks.com

All rights reserved.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Sommige namen zijn veranderd ter bescherming van
de privacy van betrokkenen.

Inhoud

Inleiding	9
1 Welkom bij de revolutie	15
2 Brokstukken rapen	35
3 Diplomatie	52
4 Op de vlucht	68
5 Canada komt te hulp	93
6 Lessen uit het verleden	113
7 Teambuilding	137
8 De dekmantel	148
9 Hollywood	163
10 Studio Six	185
11 Een kosmisch vuur	200
12 In Europa	214
13 Op locatie in Iran	230
14 De laatste voorbereidingen	246
15 De ontsnapping	260
16 De nasleep	273
Verantwoording	293
Noten	297
Bibliografie	303

Inleiding

Die zaterdag was ik aan het eind van de middag in mijn atelier aan het schilderen. Buiten verdween langzaam de zon achter de heuvels, die hun lange, donkere schaduw over het dal wierpen. Ik hield erg van het schemerlicht in het vertrek.

‘Come Rain or Come Shine’ klonk het uit de radio. Als ik aan het werk was, luisterde ik vaak naar muziek, daar hield ik bijna net zoveel van als van het licht. In mijn atelier stond een goede stereo-installatie en als ik maar lang genoeg doorging met schilderen, kon ik naar Rob Bambergers radioprogramma *Hot Jazz Saturday Night* luisteren op de publieke zender.

Schilderen deed ik al van jongs af aan, en ik werkte als kunstenaar toen ik in 1965 in dienst trad bij de CIA. Ik heb me altijd op de eerste plaats schilder gevoeld en pas daarna spion. Schilderen was een manier om de spanningen af te reageren die mijn werk met zich meebracht. Af en toe had ik met zulke onuitstaanbare dienstkloppers te maken dat ik ze wel kon wurgen, maar als ik dan mijn atelier in ging en een kwast pakte, verdween al die opgekropte agressie als sneeuw voor de zon.

Mijn atelier was boven de garage en bereikbaar via een paar steile trappetjes. Het was een ruime, lichte kamer met aan drie kanten ramen. Op de vloer van diagonaal gelegde vurenhouten planken lagen verschillende soorten oosterse tapijten. Ik had er een grote witte bank neergezet en verder stonden er wat antieke meubels van mijn vrouw Karen, die interieurontwerpster is. Al met al een comfortabele ruimte, en wat nog veel belangrijker was: het was mijn ruimte. Om er binnen te mogen moest je toestemming vragen, die ik overigens algauw gaf. Maar vrienden en familieleden wisten heel goed dat als ik aan het schilderen was, ze niet zomaar konden binnenvallen.

Ik had het atelier zelf gebouwd, evenals het huis. In 1974 was ik teruggekomen van een post in het buitenland, en Karen en ik vonden het beter voor de kinderen dat ze niet zouden opgroeien in het onveilige Washington D.C. In het heuvelachtige gebied aan de voet van de Blue Ridge Mountains hebben we toen een stuk land gekocht van ongeveer zestien hectare. Nadat ik flink wat bomen had geroid, ben ik drie zomers lang bezig geweest met het bouwen van het huis. In die periode bivakkeerden we in een blokhut, die ik ook eigenhandig had gebouwd. Het was historische grond waarop we woonden; vlak in de buurt had tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog de bloedige Slag bij Antietam plaatsgevonden, en af en toe vonden we in de struiken en onder omgevallen bomen aan de rand van ons terrein nog overblijfselen uit die tijd, zoals knopen, kogels en borstplaten.

Het idee voor het schilderij waar ik die middag aan werkte, had ik gekregen toen ik op mijn werk de uitdrukking ‘Wolf Rain’ hoorde. De woorden riepen bij mij de associatie op van enigszins spookachtig grijsblauw weer, somber en vochtig. Ook hadden ze iets te maken met een winternacht in het donkere bos, waar ik door mijn raam op uitkeek. Het treurige gevoel dat

die woorden bij me opwekten kon ik niet goed verklaren, maar ik voelde dat ik het wel in verf kon uitdrukken.

Werken aan ‘Wolf Rain’ was een genot want het leek als vanzelf te gaan, iets waar je als kunstenaar altijd op hoopt. Misschien is het een beetje te vergelijken met een romanschrijver die merkt dat een personage uit het boek dat hij schrijft als het ware het heft in handen neemt en het verhaal helemaal naar zich toe trekt. Het lijkt dan net alsof het werk buiten de auteur om ontstaat. Zo was het ook met mijn schilderij, dat zichzelf leek te schilderen. De figuur van de wolf was op het doek alleen herkenbaar aan zijn blik, angstige ogen die leken te zweven in een drijfmat bos.

Als ik goed op dreef was, raakte mijn brein geleidelijk in de ‘alfa’-staat en werd mijn rechterhersenhelft geactiveerd, het gebied waar de creatieve vermogens zetelen. Albert Einstein heeft eens gezegd dat een genie niet iemand is die slimmer is dan de rest, maar iemand die openstaat voor inspiratie. Dit was wat ik onder ‘alfa’ verstond. Voor ik ging schilderen, zette ik eerst alle hufters van mijn werk uit mijn hoofd, en in de heldere momenten die ik daarna kon krijgen, kwam ik soms op onvermoede oplossingen voor problemen waar ik mee rondliep. Op die ogenblikken stond ik open voor inspiratie.

Het was 19 december 1979 en ik had veel aan mijn hoofd. Eerder die week had ik een memo van het ministerie van Buitenlandse Zaken onder ogen gekregen met een opzienbarende inhoud. Zes Amerikaanse diplomaten waren ontsnapt uit de Amerikaanse ambassade in Teheran, die door activistische studenten was overvallen. De diplomaten hielden zich schuil in de huizen van de Canadese ambassadeur Ken Taylor en het hoofd van de afdeling immigratiezaken, John Sheardown. Voorlopig leken de zes in veiligheid, maar of dat zo zou blijven was verre van zeker. Na de overval op de ambassade waren activisten na-

melijk begonnen de stad uit te kammen, op zoek naar elke Amerikaan die ze konden vinden. De zes diplomaten hielden zich nu bijna twee maanden verborgen. Maar hoelang zouden ze het nog volhouden?

Het nieuws van hun ontsnapping had me enigszins overvallen. De voorafgaande maand was ik volledig in beslag genomen door het bredere probleem van de gijzelingscrisis. Op 4 november hadden Iraanse activisten de Amerikaanse ambassade in Teheran onder de voet gelopen en meer dan zesenzestig Amerikanen gegijzeld. De Amerikanen werden door de activisten beschuldigd van 'spionage' en van pogingen tot ondermijning van de nog prille islamitische revolutie. De Iraanse regering onder leiding van ayatollah Khomeini steunde de gijzelingsactie.

In die tijd gaf ik binnen het Bureau Technische Ondersteuning (BTO) van de CIA leiding aan alle operaties waaraan vermommingen te pas kwamen. Ik werkte al veertien jaar bij de dienst, was betrokken geweest bij talloze geheime operaties in de verste uithoeken van de wereld en had geheim agenten en contactambtenaren vermomd. Ook had ik overlopers en vluchtelingen van achter het IJzeren Gordijn naar het Westen helpen ontkomen.

Direct na de bezetting van de ambassade was besloten een verkenningsmissie naar Teheran te sturen om poolshoogte te nemen. Mijn team en ik waren druk bezig met het voorbereiden van vermommingen, valse documenten en dekmantels die de leden van zo'n team verkenners nodig hebben om in Iran te infiltreren. En net tijdens die voorbereidingen kwam ineens dat memo van Buitenlandse Zaken binnen.

Doordat ik een donkere verflaag op het doek aanbracht, veranderde eensklaps de hele stemming van het schilderij. De priemende ogen van de wolf kwamen ineens tot leven en leken wel twee goudkleurige bolletjes. Gefascineerd stond ik ernaar te kijken; het beeld had iets in mij wakker geroepen. Uit het memo

maakte ik op dat het ministerie kennelijk een afwachtende houding had aangenomen ten aanzien van de zes Amerikaanse diplomaten, maar dat leek me niet zo verstandig. Kort tevoren was ik zelf voor een geheime missie in Iran geweest en ik wist dus uit ervaring hoe gevaarlijk het daar kon zijn. De diplomaten zouden ieder ogenblik ontdekt kunnen worden, want in Teheran wemelde het van de loerende en spiedende ogen. Als ze moesten vluchten, waar zouden ze dan in godsnaam heen moeten? Elke dag stonden er duizenden mensen voor de ambassade te schreeuwen en als ze de zes te pakken kregen, zouden die vast en zeker gevangengenomen worden en misschien zelfs terechtgesteld. Ik vond dat we het ons niet konden veroorloven te wachten met ingrijpen totdat de zes Amerikanen op de vlucht zouden slaan, want dan was het bijna onmogelijk ze nog het land uit te krijgen.

Mijn zoon Ian kwam het atelier binnen. ‘Hoe gaat het?’ vroeg hij. Hij liep naar het schilderij en bestudeerde het aandachtig, zoals alleen de zeventienjarige zoon van een kunstenaar dat kan. ‘Mooi, pap,’ zei hij, terwijl hij wat naar achteren ging staan om het geheel beter te kunnen overzien. ‘Er moet alleen meer blauw in.’ De ogen van de wolf had hij amper gezien.

‘Wegwezen, Ian. Ik ben over een halfuur beneden voor het eten. Zeg dat ook even tegen je moeder, oké?’

Op de radio gaf Ella Fitzgerald haar vertolking van ‘Just One of Those Things’ ten beste, het was een vroege versie. Ik begon mijn kwasten schoon te maken en schroefde de dopjes op de verftubes. Mijn palet was na al die jaren gaan lijken op een bontgekleurde druipsteenformatie, vastgekoekt aan een ovaal plankje met een gat erin. Het was te zwaar geworden om op te pakken, maar er zaten verfresten op van alle schilderijen die ik in mijn atelier had gemaakt.

Terwijl ik mijn kwasten opruimde, begonnen de eerste con-

touren van een plan op te doemen. We moesten niet alleen valse paspoorten maken en zes mensen vermommen, ook moest er iemand naar Iran worden gestuurd om vast te stellen hoe de diplomaten eraan toe waren en of ze in staat waren te ontsnappen, wat natuurlijk nooit zonder risico is.

Ontelbare vragen schoten door mijn hoofd. Hoe kon ik zes Amerikaanse diplomaten, die niet getraind waren in geheime operaties, ervan overtuigen dat ze uit Iran konden ontsnappen? Welke dekmantel konden we gebruiken om hun aanwezigheid in het instabiele en revolutionaire Iran aannemelijk te maken? Ik had in mijn leven al heel wat mensen onder moeilijke omstandigheden een land uit gesmokkeld, maar dit was toch wel mijn allergrootste uitdaging.

Ik deed de radio uit en daarna het licht. Voor ik naar beneden ging, bleef ik nog even in het donker naar buiten staan kijken. Spionage is een overheidsinstrument, peinsde ik. Wie op professionele wijze spioneert, houdt zich aan de internationale spelregels. Het probleem was alleen dat er in het geval van Irans revolutionaire regering maar één regel bestond: dat er geen regels waren.

1

Welkom bij de revolutie

‘Attentie, attentie! Alle mariniers naar Post Een!’ klonk het ’s morgens even na tien uur door de mobilofoons. De oproep was afkomstig van Al Golacinski, het hoofd van de veiligheidsdienst van de Amerikaanse ambassade in Teheran. Het was 4 november 1979 en honderden Iraanse studenten hadden zojuist de toegangspoort opengebroken en verspreidden zich over het grondgebied van de ambassade.

Het ambassadecomplex had een gigantische omvang en besloeg bijna elf hectaren, ongeveer de grootte van zeventien voetbalvelden. Het terrein was omgeven door hoge bakstenen muren en behalve de residentie van de ambassadeur stonden er tientallen gebouwen en magazijnen. Verder lagen er tennisbanen, een atletiekbaan en zelfs een zwembad. Het complex bevond zich in het centrum van Teheran en was aan alle kanten omgeven door drukke staten. Alles bij elkaar opgeteld betekende dit dat de ambassade vrijwel onverdedigbaar was. De ongeveer twaalf mariniers waren er vooral voor de interne veiligheid.

Daarom had veiligheidsfunctionaris Golacinski besloten dat al

het ambassadepersoneel naar de kanselarij moest gaan, een groot gebouw van drie verdiepingen dat versterkt was met traliewerk voor de ramen, veiligheidsschermen en tijdsloten. De tweede verdieping kon worden afgegrendeld met een dikke stalen deur, zodat de Amerikanen het in principe een paar uur konden volhouden. Een ambassade, waar ook ter wereld, is voor haar veiligheid afhankelijk van het gastland, en de Amerikanen hoopten dat door deze voorzieningen de Iraanse regering genoeg tijd had om te hulp te snellen.

De ambassade was al een keer eerder overvallen. Dat was op 14 februari 1979, precies een maand nadat sjah Mohammed Reza Pahlavi zijn land was ontvlucht. Een groep marxistische guerrillastrijders had de ambassade in een kogelregen bestormd en het personeel vier uur lang gegijzeld.

Iran verkeerde in die tijd in een grote chaos. Ayatollah Khomeini was onder luid gejuich teruggekeerd uit zijn Parijse ballingschap en het bewind van de sjah was in korte tijd ineengestort. Ook het leger was uit elkaar gevallen. In het ontstane machtsvacuüm bonden de verschillende facties die hadden samengewerkt om de sjah te verdrijven (socialisten, nationalistische democraten, door de Sovjet-Unie gesteunde communisten, orthodoxe islamisten), nu de strijd met elkaar aan. Op straat liepen gewapende mannen rond, en wraakmoorden waren aan de orde van de dag. Overal in het land vormden zich kleine bendes, de zogeheten *komitehs*, die elk hun eigen machtsgebied afbakenden. De gewapende bendes waren aan niemand verantwoording schuldig, behalve aan deze of gene moellah aan wie ze loyaal beweerden te zijn. Met het geweer in de aanslag dwongen de bendeleden hun eigen soort revolutionaire rechtvaardigheid af. In die periode van verwarring en geweld hadden Khomeini en de zijnen een voorlopige regering gevormd om het land te besturen, terwijl een Raad van Deskundigen

achter de schermen druk doende was een nieuwe grondwet op te stellen.

Uiteindelijk had de voorlopige regering een zootje ongeregeld naar de ambassade gestuurd om de bezetters eruit te smijten. Maar de bestorming op Valentijnsdag 1979 zou ingrijpende gevolgen hebben voor wat nog komen zou. Zo werd het aantal medewerkers van de ambassade drastisch teruggeschroefd (bij volledige bezetting werkten er bijna duizend mensen). Maar bovendien, en dat was misschien wel veel belangrijker, was de indruk gewekt dat de Iraanse regering de ambassade en de diplomaten zou beschermen.

Nadat de marxistische guerrillastrijders waren verdreven, was de bescherming van de ambassade in handen gelegd van een aantal komitehs, die hun intrek namen in een van de kleinere gebouwen en de hele dag over het terrein patrouilleerden. Pas in de zomer kwamen er professionelere veiligheidseenheden om de ambassade te bewaken, maar ook die hadden niet veel om het lijf.

Gezien het gevaar dat van de eerste bestorming was uitgegaan, kan men zich afvragen waarom de ambassade daarna niet gewoon was gesloten. Om te beginnen was Iran van te grote betekenis voor de Amerikaanse strategische belangen. Niet alleen bezat het land omvangrijke oliereserves, het was ook al meer dan een kwart eeuw een trouwe bondgenoot van de Verenigde Staten. Bovendien vormde Iran een buffer tegen de Sovjet-Unie, waarmee het land een gemeenschappelijke grens had van ruim vijftienghonderd kilometer. Het was algemeen bekend dat de USSR uit was op een warmwaterhaven en haar invloed in het gebied rond de Perzische Golf wilde uitbreiden. Dus in plaats van de betrekkingen met Teheran te verbreken, begon de regering-Carter behoedzaam met de voorlopige regering samen te werken en bleef de Amerikaanse ambassade in Iran geopend.

Tegenwoordig lijkt het vreemd dat Iran en de Verenigde Staten ooit bondgenoten waren. Die vriendschappelijke betrekkingen in het verleden moeten vooral gezien worden in het licht van de Koude Oorlog tussen de Verenigde Staten en de communistische Sovjet-Unie.

Nog veel langer geleden was er een periode waarin de VS Iran rustig vanaf de zijlijn konden waarnemen. Het toenmalige Perzië (in 1935 omgedoopt tot Iran) was ooit de inzet van een machtsstrijd tussen Rusland en Groot-Brittannië, een positie die Iran uitbuitte door de beide landen gewiekst tegen elkaar uit te spelen. Met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog veranderde de politieke situatie echter ingrijpend, en werden Londen en Moskou plotseling bondgenoten. Ter bescherming van de oliebronnen en de spoorverbinding met de Sovjet-Unie besloten beide landen Iran gezamenlijk te bezetten. Uit vrees voor een mogelijk bondgenootschap tussen de Iraanse monarch Reza Sjah met nazi-Duitsland dwongen zij hem af te treden en plaats te maken voor zijn eenentwintigjarige zoon Mohammed Reza Pahlavi.

Na de oorlog investeerden de VS intensief in Iran, zowel in economisch als in militair opzicht. Stalin had zijn troepen in 1946 met grote tegenzin uit Noord-Iran teruggetrokken, en Washington ging ervan uit dat de Sovjetleider de kleinste aanleiding zou aangrijpen het land weer binnen te vallen. Wat de Amerikanen eveneens zorgen baarde was de mogelijkheid dat de Russen de regering van de sjah heimelijk zouden ondermijnen. De communistische Tudeh-partij in Iran werd steeds machtiger en steunde Moskou openlijk.

Met angst en beven zagen de VS dan ook hoe in 1951 door toedoen van de Iraanse advocaat Mohammed Mossadeq de macht van de sjah langzaam afkalfde. Mossadeq was bekend geworden door zijn steun aan een beweging die zich inzette

voor nationalisatie van de in Britse handen zijnde Anglo-Iraanse Oliemaatschappij (AIOC), een streven dat grote populariteit genoot onder Iraniërs die zich al lange tijd uitgebuit voelden door de Britten. Mossadeq groeide uit tot nationale held en werd uiteindelijk benoemd tot minister-president.

Als reactie op de Iraanse poging om de AIOC te nationaliseren, stelden de Britten een olieboycot in waardoor de Iraanse economie in het slop raakte. In de chaos die hierop volgde, viel de regeringscoalitie die Mossadeq steunde uit elkaar.

Niemand in Washington geloofde dat Mossadeq een communist was, maar toen hij zich verbond met de Tudeh-partij nam de bezorgdheid toe. De druppel die voor de regering-Eisenhower de emmer deed overlopen, was toen haar inlichtingendienst erachter kwam dat de Russen van plan waren Mossadeq met twintig miljoen dollar te steunen. Met het oog op deze dreiging gaf het Witte Huis CIA-directeur Allen Dulles de opdracht samen met de Britten premier Mossadeq ten val te brengen.

Achteraf gezien was er duidelijk sprake van een overreactie van de kant van de VS. Maar in de hitte van de Koude Oorlog zagen de Amerikaanse leiders de wereld in een heel ander licht dan tegenwoordig. In hun visie was de communistische Sovjet-Unie overal in opmars: in Oost-Europa zetten zij marionettenregimes op, en in Italië, Frankrijk en Griekenland steunden zij opstanden. Evenmin moet uit het oog worden verloren dat de VS in Korea in een bloedige oorlog verwickeld waren, een militair conflict dat Eisenhower van president Truman had geërfd. En Iran zou in Amerikaanse ogen best eens een volgend front kunnen worden.

In het voorjaar van 1953 kreeg Kermit 'Kim' Roosevelt, hoofd van de divisie Nabije Oosten van de operationele afdeling van de CIA, de opdracht om met een budget van een miljoen dollar

Mossadeq uit het zadel te wippen. De opzet van de operatie – bekend als ‘Tpajax’ of ‘Operatie Ajax’ – was om Mossadeqs positie door middel van propagandistische en politieke activiteiten te ondermijnen. Maar het liep niet allemaal zoals gepland. De premier was gewaarschuwd voor de tegencoup en had, nog voordat de operatie goed en wel van start was gegaan, een aantal samenzweerders laten oppakken. Door massademonstraties op touw te zetten – veelal georganiseerd door Roosevelt – kon Mossadeq echter toch tot aftreden worden gedwongen en de macht van de sjah worden hersteld.

In het licht van hun strategie om het communisme in te dammen, beschouwden de VS de operatie als een groot politiek succes. En Kermit Roosevelt was de grote man. Toen de sjah hem een keer ontmoette, sprak hij de beroemde woorden: ‘Ik heb mijn land te danken aan God, mijn volk, het leger en aan u!’

Na de operatie sloot de sjah een akkoord met oliegi-gant AIOC, en groeide Iran uit tot een stabiele, prowesterse bondgenoot die de VS verzekerde van een constante stroom olie. Bovendien leverde het bondgenootschap luisterposten op langs de Russisch-Iraanse grens, zodat de VS de testlanceringen van Ruslands intercontinentale raketten in de gaten konden houden.

Los van deze strategische voordelen had de coup van 1953 ingrijpende gevolgen voor de Amerikaans-Iraanse betrekkingen op de langere termijn. Veel tegenstanders van Operatie Ajax verweten de VS slechts oog te hebben gehad voor hun eigen belangen ten koste van die van Iran en zijn bevolking. Er schuilt echter enige ironie in het feit dat uit de archieven blijkt dat de tegencoup nooit zou zijn geslaagd zonder de steun van heel wat Iraniërs zelf, die ook gebaat waren bij een machtige sjah. Maar in 1979 ontstond onder Iraniërs, die altijd wantrouwend stonden tegenover buitenlandse interventie, het beeld dat het alléén de CIA was geweest die een democratisch gekozen leider opzij

had geschoven en vervangen door een tiran. Hoewel deze voorstelling van zaken niet helemaal klopte, geloofde menig Iraniër dit maar al te graag.

Nadat zijn macht was hersteld, verbond de sjah zich met het Westen en probeerde hij zijn bewind te legitimeren. Hij voerde westers geïnspireerde hervormingen door en stak enorme sommen geld in een goed getrainde, moderne krijgsmacht. Deze maatregelen zouden hem later in conflict brengen met zijn eigen bevolking, die vond dat de koning haar traditionele leefwijze had vernietigd en tegelijkertijd de nationale bodemschatten had verkwanseld om Washington te vriend te houden.

Gaandeweg stelde de sjah zich steeds autocratischer op en liet elke uiting van protest wreed de kop in drukken door de SAVAK, de geheime politie.

Zoals tijdens de Koude Oorlog wel vaker het geval was, namen de VS de schaduwzijden van de door hen gesteunde regimes op de koop toe. Publiekelijk steunden zij de sjah, maar achter de schermen spoorden zij hem aan de corruptie te bestrijden en een eind te maken aan de wandaden van de geheime politie. Maar de sjah bleek bereid noch in staat dit te doen.

Omdat er nauwelijks mogelijkheden waren voor politiek protest hadden de massa's zich tot de moellahs gewend voor steun. Hun pas verworven macht gebruikten de geestelijken om de sjah te veroordelen als handlanger van het Westen. Zijn meest uitgesproken criticus was Ruhollah Khomeini. Hij was geboren in 1902 en had onder islamitische geestelijken naam gemaakt met talloze traktaten die gericht waren tegen de seculiere leiders van Iran, onder wie ook de vader van de sjah, Reza. In 1961 viel hij de zittende sjah openlijk aan en veroordeelde diens prowesterse beleid. Vooral het verlenen van kiesrecht aan vrouwen en niet-islamieten was hem een doorn in het oog, omdat dit in strijd zou zijn met de ware islam. De meeste volgelingen van

Khomeini meenden dat hij, als de sjah eenmaal zou zijn afgedankt, een voorstander was van een gematigde islamitische democratie. Maar in werkelijkheid wilde Khomeini een streng islamitische regering vormen, met hem zelf aan de leiding.

Aangezien hij te machtig was om gevangengenomen of vermoord te worden, verbande de sjah Khomeini in 1964 naar Turkije en later naar Najaf, in Zuid-Irak. Van hieruit ontpopte de geestelijke zich als een vaardig politiek propagandist. Gedurende veertien jaar zou hij in zijn preken fel van leer blijven trekken tegen de sjah en de VS. Die preken werden opgenomen op cassettes en naar Iran gesmokkeld, waar ze in bazaars werden verkocht.

In het najaar van 1978 stond Iran op het punt van instorten. Een reeks van rellen en stakingen had geleid tot gewelddadigheden tussen de veiligheidstroepen van de sjah en aanhangers van Khomeini. Nadat allerlei wanhopige pogingen om het tij te keren – waaronder het instellen van een militair bewind – waren mislukt, werd de sjah gedwongen op 16 januari 1979 Iran te verlaten. Hij liet een land achter dat op de rand van de afgrond balanceerde. Binnen tien dagen na zijn verdrijving was het gedaan met wat er van zijn leger en regering nog over was.

Hoewel er volop tekenen waren geweest die erop wezen dat het bewind van de sjah op zijn laatste benen liep, kwam de snelheid van de gebeurtenissen voor het Witte Huis, en de inlichtingendiensten, als een complete verrassing. Nog in augustus 1978 meldde een inlichtingenrapport dat Iran zich niet in een ‘revolutionaire of zelfs prerevolutionaire situatie’ bevond. Hoe de CIA en het Witte Huis het zo mis konden hebben, is niet eenvoudig te verklaren. De sjah had zijn land bijna vijfentwintig jaar in een ijzeren greep gehad, en vrijwel iedereen dacht dat hij de stormen van protest wel zou doorstaan. Nadat hij

was verdreven, werd onthuld dat velen in Washington hadden aangenomen dat de sjah alle vormen van geweld zou gebruiken om zijn regime overeind te houden, en men was verbijsterd toen hij dat niet deed. Zelfs de toenmalige Amerikaanse ambassadeur in Iran, Bill Sullivan, was van mening dat de sjah stevig in het zadel zat. Toen hij op 9 november 1978 een andere toon begon aan te slaan, was alles al verloren. Tijdens de ongeregelde heden in 1978 hadden de Amerikanen geen duidelijke strategie om met de oppositie in gesprek te komen, deels omdat zij vreesden daardoor het regime van de sjah te ondermijnen. Maar de voornaamste reden waarom de inlichtingendiensten tekortschoten, was waarschijnlijk toch dat de VS te lang belang hadden gehecht aan de persoon van de sjah en te weinig oog hadden gehad voor de Iraanse bevolking. Toen het regime barsten begon te vertonen, wilden de autoriteiten in Washington die niet zien omdat ze simpelweg niets anders konden dan de sjah steunen.

Ironisch genoeg wordt wel beweerd dat de sjah enigszins benauwd was over de verkiezing van president Jimmy Carter. De koning zou zich vooral zorgen hebben gemaakt over Carters voornemen in zijn buitenlandse beleid de mensenrechten centraal te stellen. Gevoelig als hij was voor de publieke opinie was de sjah kennelijk bang dat Carter hem voor een tiran zou houden. Die zorgen waren echter nergens op gebaseerd. Nog op oudejaarsavond 1978, precies een week voordat een reeks gewelddadigheden de revolutie in gang zou zetten, bracht president Carter een bezoek aan Teheran en verzekerde hij de sjah van zijn steun en noemde hij Iran 'een eiland van rust in een van de instabieler regio's in de wereld'. Misschien had de president goede redenen voor zijn steunbetuiging aan de sjah, mogelijk kon hij ook niet anders gezien de strategische alliantie met het land die voortspoot uit de logica van de Koude Oorlog. In Iran

werd zijn opstelling door velen in ieder geval als hypocriet beoordeeld. Voortaan werd de Amerikaanse president gezien als een goede vriend van de sjah, en spoedig riepen woedende demonstranten niet alleen leuzen tegen de sjah maar ook tegen Carter.

Ondanks deze afkeurende geluiden was Iran voor een deel afhankelijk van de VS. Zo had de sjah in Amerika nog onder de regeringen van Nixon en van Ford voor grote bedragen aan militair materieel gekocht, dat voor een deel nog geleverd moest worden. Bovendien waren miljoenen dollars aan tegoeden op Amerikaanse banken gestald, en dat geld had de revolutionaire regering broodnodig om te kunnen overleven. In de herfst van 1979 had Khomeini nog geen stevige machtsbasis en werd het land bestuurd door de betrekkelijk ‘gematigde’ regering van premier Mehdi Bazargan. In juni 1979 gingen de Iraniërs akkoord met de benoeming van Bruce Laingen als Amerikaans zaakgelastigde – de hoogste Amerikaanse vertegenwoordiger in Teheran – en leek het erop dat beide landen op weg waren naar het normaliseren van hun betrekkingen.

Nadat de sjah zijn land was ontvlucht, reisde hij enige tijd rond als internationaal ‘vluchteling’. Ten slotte wist men president Carter ervan te overtuigen de afgezette monarch om humanitaire redenen onderdak te verlenen, omdat bij de sjah een ernstige vorm van kanker was geconstateerd en hij dringend medische verzorging nodig had. Carter beseftte heel goed dat hij met het toelaten van de sjah een risico nam. Khomeini had aangedrongen op diens terugkeer om hem te berechten wegens zijn ‘misdaden’ en Carter was benauwd voor vergeldingsmaatregelen. Tijdens een werkontbijt in het Witte Huis herhaalde hij zijn zorgen en vroeg zijn adviseurs: ‘Welke gedragslijn raden jullie me aan als Amerikanen worden gevangengenomen of gedood?’ Niemand antwoordde.

Het nieuws van de aankomst van de sjah in Amerika leidde in Iran tot een golf van woede en achterdocht en veel Iraniërs vreesden nu dat de Amerikanen eropuit waren de monarch weer op de troon te zetten. Maandenlang stonden de kranten vol met verzonden verhalen waarin beweerd werd dat de VS verantwoordelijk waren voor alles wat er misging in Iran. Ayatollah Khomeini, die op zoek was naar wegen om zijn macht te vergroten, gooide olie op het vuur en riep protesterende studenten op hun aanvallen op Amerika te verheugen, in de hoop dat het land zich gedwongen zou voelen de afgezette vorst terug te sturen naar Iran. Zo vreemd was het dus niet dat de demonstranten hun oog lieten vallen op het meest voor de hand liggende doelwit: de Amerikaanse ambassade in Teheran.

De ochtend van 4 november 1979 was begonnen als elke andere werkdag. Voor de Amerikanen die naar hun werk gingen was er dan ook geen enkele reden om aan te nemen dat de ambassade zou worden overvallen. Zaakgelastigde Bruce Laingen had die ochtend de vergadering van afdelingshoofden voorgezeten en was inmiddels samen met Vic Tomseth en Mike Howland op weg naar het Iraanse ministerie van Buitenlandse Zaken. Daar zouden ze besprekingen voeren over het verkrijgen van diplomatieke onschendbaarheid voor Amerikaans militair personeel dat in Iran was gestationeerd.

Een van de eersten die de activisten het ambassadecomplex zagen binnengaan was John Graves, het hoofd perszaken en publieksvoorlichting. Graves was ruim een jaar in Iran en had de overval op Valentijnsdag meegemaakt.

De persafdeling was vlak bij de parkeerplaats, naast de hoofdingang. Iemand had het kettingslot van de poort doorgeknipt en drommen betogers stroomden het terrein op. Het waren vooral vrouwen, die borden met zich meedroegen waarop teksten ston-

den als: WEES NIET BANG en WE WILLEN ALLEEN DEMONSTREREN. Dat de eerste golf betogers voornamelijk uit vrouwen bestond was opzet; de activisten gingen ervan uit dat de Amerikaanse mariniers waarschijnlijk niet op vrouwen zouden schieten. Graves stond voor het raam en zag een van de activisten op een Iraanse politieagent aflopen wiens taak het was de ambassade te beschermen. Het verbaasde Graves niet dat de twee elkaar omhelsden.

Terwijl de activisten zich over het terrein verspreidden, kwam het ambassadepersoneel maar traag in beweging. Betogers die ‘Dood aan Amerika!’ en ‘Weg met de sjah!’ riepen, waren in Teheran aan de orde van dag, zelfs zozeer dat de Amerikanen het onder elkaar hadden over achtergrondgeruis. Bovendien hadden de activisten besloten de ambassade te overvallen op Nationale Studentendag, de dag waarop met grote demonstraties de dood werd herdacht van een aantal studenten die een jaar geleden, tijdens een betoging bij de universiteit van Teheran, door de veiligheidstroepen van de sjah waren vermoord. Er deden vele duizenden studenten mee aan de demonstraties, die door de activisten werden gebruikt als camouflage voor hun overval.

In luttele minuten hadden ze de kanselarij omsingeld. Ondertussen was het tot het personeel doorgedrongen dat er iets loos was en sommigen waren op stoelen gaan staan om te zien wat er buiten gebeurde. Anderen dromden samen voor de monitoren van de bewakingscamera’s, beneden in de veiligheidsruimte. Ze waren onthutst over wat ze zagen. Overal op het ambassade-terrein wemelde het van de activisten die met borden zwaaiende en schreeuwden: ‘We willen alleen maar demonstreren!’ Maar ze rukten ook de beveiligingscamera’s van de muren en de ene na de andere monitor sprong op zwart.

Het meeste ambassadepersoneel was rustig gebleven, sommi-

gen waren zelfs enigszins geïrriteerd. Het leek erop dat de studenten alleen maar joelend over het terrein wilden lopen totdat het tijd was om weer naar huis te gaan. Steeds klonken boven al het geschreeuw stemmen uit – sommige versterkt door een megafoon – die riepen: ‘We willen jullie geen kwaad doen!’ en ‘We willen alleen maar demonstreren!’

Wat de Amerikanen niet wisten, was dat dit geen spontane protestmars was, maar een goed gecoördineerde overval. De activisten noemden zich de Islamitische Studenten die de Richting van de Imam Aanhangen. Dagenlang hadden zij de ambassade geobserveerd en er gedetailleerde plattegronden van gemaakt. Ook hadden ze lappen stof geknipt waarmee zij de gijzelaars zouden blinddoeken. De studenten hadden zelfs voedselvoorraden voor hun slachtoffers aangelegd.

Het plan was de ambassade drie dagen te bezetten en dan een lijst met grieven tegen de sjah en de VS voor te lezen. De activisten waren er vooral op uit met hun actie de positie van de gematigde regering-Bazargan te verzwakken door de premier klem te zetten. Als Bazargan de Amerikanen zou bevrijden, kon het Iraanse volk mooi zien wat hij en de andere gematigde elementen in de regering waren: marionetten van het Westen.

Sommige activisten hadden geïmproviseerde wapens bij zich, zoals fietskettingen, planken en zelfs hamers. Een paar droegen pistolen, wat niet helemaal spoort met hun latere bewering dat de overval in het geheel geen gewelddadig karakter zou hebben gehad.

Nadat de kanselarij van binnenuit was afgesloten, brachten de mariniers zich snel in gereedheid. Ze laadden hun pistolen en geweren, en namen op verschillende plekken in het gebouw hun posities in. De adrenaline pompte door hun aderen en sommigen leken klaar voor een vuurgevecht. Een van de mariniers lag op zijn buik in een werkkamer, munitie binnen handbereik,

en tastte als een sluipschutter met de loop van zijn geweer het raam af.

Intussen zaten Laingen, Tomseth en Howland na hun bespreking op het Iraanse ministerie van Buitenlandse Zaken al weer in de auto en reden terug naar de ambassade. Onderweg meldde Al Golacinski zich per mobilfoon en zei hun rechtsomkeert te maken. ‘Er zwermen honderden mensen rond over het ambasadeterrein,’ zei hij. De drie beseften dat ook al zouden ze de ambassade kunnen bereiken, ze waarschijnlijk niet binnen konden komen. Ze besloten dat ze inderdaad het best terug konden keren naar het ministerie om van daaruit te proberen hulp te organiseren.

Voordat Laingen de verbinding verbrak, drukte hij Golacinski op het hart te voorkomen dat geweld zou worden gebruikt. Als ook maar één marinier een schot zou lossen, zou dat zeer waarschijnlijk tot een bloedbad leiden.

‘Wat dacht je van traangas?’ vroeg Golacinski.

‘Alleen als uiterste middel,’ antwoordde Laingen.

Intussen was het ook tot het personeel op de tweede verdieping van de kanselarij doorgedrongen dat de aanval serieuzer was dan zij aanvankelijk hadden gedacht. Sommige mariniers en een aantal andere Amerikanen – onder wie John Graves – die elders op het complex werkten, waren al gevangengenomen. Vanuit de tweede verdieping van de kanselarij moesten de Amerikanen toezien hoe hun collega’s geboeid en geblinddoekt naar de ambassadeurswoning werden afgevoerd.

Don Hohman, een legerarts die zich in een ander gebouw op het ambasadeterrein bevond, bracht Golacinski via de mobilfoon ervan op de hoogte dat ook bij hem een groep Iraniërs had weten in te breken. Op de vierde verdieping kon de legerarts ze de deuren horen intrappen en kamers doorzoeken. Golacinski wist dat hij niets kon uitrichten en zei tegen Hohman dat deze

er nu alleen voor stond. (Hohman werd later gevangengenomen toen hij via een raam probeerde te ontsnappen.)

Golacinski had op dat moment grotere problemen dan Hohman. De veiligheidsfunctionaris had namelijk via zijn mobielefoon gehoord dat activisten de kanselarij waren binnengedrongen. Hoewel er miljoenen dollars aan de beveiliging van de kanselarij waren uitgegeven, hadden de activisten feilloos de enige zwakke plek van het gebouw weten te vinden: het kelder-raam. Dat had geen traliewerk en diende als nooduitgang bij brand. Het leek er veel op dat de indringers precies wisten waar ze moesten zijn.

Nu de activisten in de kelder van de kanselarij waren, beval Golacinski iedereen – ook het Iraanse personeel op de eerste verdieping – naar de tweede verdieping te gaan (normaal was de tweede verdieping verboden terrein voor niet-Amerikanen). In een vlaag van overmoed – of roekeloosheid, al naargelang je het bekijkt – vroeg Golacinski aan Laingen via de mobielefoon of hij naar buiten mocht gaan om met de activisten te praten. Hun aantal was inmiddels gegroeid tot meer dan duizend. Alleen als hij zijn eigen veiligheid kon garanderen, had Laingen geantwoord. En hoewel Golacinski dat niet kon, ging hij toch naar buiten. Daarop werd hij door de activisten gevangengenomen en onder schot naar de kanselarij overgebracht.

Op de tweede verdieping van de kanselarij waren mariniers en anderen begonnen met meubels de stalen deur te barricaderen. De grote hal was afgeladen met medewerkers die elkaar angstig aankeken. Sommige mariniers deelden gasmaskers uit, andere maakten hun geweer schietklaar. Er hing een gespannen sfeer.

Elders in het gebouw waren medewerkers druk doende documenten te vernietigen en gevoelige communicatieapparatuur te ontmantelen, zodat die niet in handen van de activisten zou val-

len. De opdracht hiertoe had Laingen pas laat gegeven, omdat hij aanvankelijk hoopte dat de demonstratie zonder incidenten zou verlopen. Een aantal voortvarende stafleden was in de ultraveilige communicatieruimte, die de ‘kluis’ werd genoemd, toch maar alvast begonnen met het vernietigen van documenten. Deze ruimte kon worden afgesloten met een soort grote stalen kluisdeur. Behalve communicatieapparatuur herbergde deze ruimte – van ruim twaalf vierkante meter – ook een cilindervormig apparaat om papier te verpulveren. Het ding haperde echter vaak, en iemand had er een heuse papiervernietiger naast gezet die papier in lange repen sneed. Maar het apparaat werkte uiterst traag en in plaats van velletjes papier volledig te vernietigen, produceerde het lange dunne stroken papier.

De situatie verslechterde zienderogen. De activisten brachten Al Golacinski naar de kelder van de kanselarij en vervolgens naar de tweede verdieping, waar de Amerikanen zich achter de gebarricadeerde deur hadden verschanst. Het trappenhuis vulde zich met traangas en zijn ogen prikten. Iemand wapperde met een brandend tijdschrift voor Golacinski’s gezicht. Angstig deinsde hij terug: ‘Verbrand me niet!’ schreeuwde hij. Toen voelde hij de loop van een pistool op zijn achterhoofd en iemand zei: ‘Zeg dat ze die deur opendoen of anders ga je er aan.’

Golacinski schreeuwde door de metalen deur tegen zijn collega’s dat verzet geen zin had. Hij zei dat de bezetters al acht Amerikanen gevangen hadden genomen (dat dacht hij tenminste) en dat ze alleen een verklaring wilden afleggen en dan vertrekken. ‘Het is precies zoals op 14 februari,’ zei hij.

John Limbert, die op de politieke afdeling werkte en vloeiend Farsi sprak, bood aan naar buiten te komen om te proberen Golacinski vrij te krijgen. De activisten waren eerst verbouwereerd geweest toen hij ze in hun eigen taal vermanend toesprak, alsof

hij het tegen kleine kinderen had. Hij zei dat de Revolutionaire Garde in aantocht was om de bezetters uit de ambassade te gooien. Maar de Iraniërs hadden door dat hij blufte en namen hem onmiddellijk gevangen. Hij kreeg hetzelfde te horen als Gollacinski: zeg je collega's dat ze naar buiten komen, anders krijg je een kogel door je kop.

Laingen zag inmiddels in dat verder verzet plegen zinloos was. Hij en Tomseth waren er op het Iraanse ministerie van Buitenlandse Zaken niet in geslaagd hulp te krijgen van de Iraanse regering. Laingen belde vervolgens met de Amerikaanse ambassade en zei tegen Ann Swift, het hoofd van de politieke afdeling, dat ze zich over moesten geven. Swift, die met twee andere medewerkers de telefoons in Laingens kamer bemande, was nu de hoogste ambtenaar op de ambassade en probeerde zoveel mogelijk telefoonverbindingen open te houden. In het begin van de overval had ze contact opgenomen met het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken. Daar was ze onder anderen doorverbonden met Hal Saunders, staatssecretaris van Buitenlandse Zaken voor het Nabije Oosten en Zuid-Azië. Ze had Saunders nog steeds aan de lijn toen Laingen haar zei dat het verzet moest worden gestaakt. 'We laten ze naar binnen komen,' zei ze tegen de staatssecretaris.

Saunders begreep hoe serieus de situatie was en nam direct contact op met Zbigniew Brzezinski, president Carters nationale veiligheidsadviseur, die op zijn beurt om vier uur 's nachts de president uit zijn bed belde. Carter was 'ernstig verontrust maar er ook betrekkelijk zeker van' dat de Iraanse regering snel in actie zou komen, net zoals ze dat op 14 februari had gedaan.

Nadat ze zich hadden overgegeven, schikten de Amerikanen in de kanselarij zich in hun lot. Toen de stalen deur eindelijk werd geopend, stormden de bezetters naar binnen. De medewerkers in de kluis gingen intussen onverdroten door met het ver-

nietigen van documenten, maar na ongeveer een uur werden ze gedwongen te stoppen.

Volgens het oorspronkelijke veiligheidsplan zou het ambassadepersoneel twee uur kunnen standhouden totdat de Iraanse regering hen te hulp zou komen. Met het plan was op zichzelf niets mis. Het probleem was uiteraard dat die hulp nooit is gekomen.

Het nieuws van de overval op de ambassade hoorde ik zondagmorgen toen ik in de keuken aan de koffie zat. Dit vond ik het fijnste moment van het weekend: de rest van het gezin sliep nog en in huis was het stil. Mijn kleine transistorradio had ik op de publieke zender afgestemd, maar terwijl ik de zondagskrant doorbladerde luisterde ik er maar half naar. Buiten was de grond bedekt met een dun laagje sneeuw en de lucht was koud en grijs. Ik vroeg me af hoeveel houtblokken ik zou moeten klieven om in mijn atelier te kunnen schilderen. We hadden een grote serre tegen de voorkant van ons huis aangebouwd en ik wilde daar net naartoe lopen toen het radioprogramma werd onderbroken met het nieuws van de overval.

Nog niet alle details waren bekend, begreep ik, maar het algemene beeld was toch wel duidelijk. Een menigte had de ambassade bestormd en het leven van ongeveer zeventig Amerikaanse diplomaten liep gevaar.

Ik moest terugdenken aan april 1979, toen ik voor het laatst in de Amerikaanse ambassade in Teheran was geweest. Als medewerker van het Bureau Technische Ondersteuning van de CIA met meer dan veertien jaar ervaring was ik gevraagd Iran binnen te glijpen, tijdens de revolutie, om een zeer belangrijke Iraanse agent (codenaam 'Raptor') het land uit te krijgen. Als hoofd van de afdeling die zich bezighield met vermommingen was het mijn taak de agent, een voormalige kolonel van het Iraanse leger, te vermommen en veilig door de paspoort-

controle van de luchthaven Mehrabad te loodsen en op een vliegtuig te zetten.

Dit soort operaties had ik al tientallen keren in Zuidoost-Azië en andere verre streken uitgevoerd, maar dit was geen routineklus. Overal in het hele land waren ongeregeldeheden uitgebroken en revolutionairen maakten verbeten jacht op voormalige leden van het regime van de sjah. Het water stond de kolonel inmiddels tot aan de lippen. In de winter had hij zich verscholen op de lekke zolder van zijn grootmoeders huis. Terwijl de smeltende sneeuw op hem neer druppelde, doorzochten beneden gewapende leden van de Revolutionaire Garde de kamers. Toen ik hem ontmoette, was hij er slecht aan toe.

In de bibliotheek van de ambassade had ik het een en ander opgezocht in verband met zijn vermomming. Bijna een week lang had ik hem daarna voorbereid en getraind, en ik gebruikte alle kunstgrepen die ik had geleerd om hem levend het land uit te krijgen.

Nadat ik even naar het nieuws had geluisterd, liep ik op mijn tenen de slaapkamer binnen en pakte mijn autosleuteltjes en CIA-badge. Voor het weggaan krabbelde ik voor Karen op een stukje papier waar ik naartoe was en belde daarna de ambtenaar van dienst van mijn afdeling. Het was zijn taak in de week-ends het hele telegrafisch verkeer in de gaten te houden en mij te laten weten of ik in actie moest komen. De details over de bestorming waren nog erg vaag, maar er kwamen voortdurend nieuwe berichten binnen. Iedereen bij de CIA was doordrongen van de gevaren waaraan het ambassadepersoneel in het onvoorspelbare en revolutionaire Iran blootstond. Onder de Amerikanen bevonden zich ook drie van mijn CIA-collega's, die ongetwijfeld een speciale behandeling te wachten stond als de Iraniërs erachter kwamen wie zij precies waren. Ik hoopte vurig dat het personeel genoeg tijd had gehad om alle gevoelige do-

cumenten te vernietigen. Toen ik mijn collega aan de andere kant van de lijn te pakken had, kon hij slechts bevestigen wat ik al vermoedde: het kantoor draaide al op volle toeren. Hoog tijd om naar mijn werk te gaan.